

Ярослава Гончарова

Національний університет «Киево-Могилянська академія»

ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ
НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
В КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ
У РОМАНІ «ВОРОШИЛОВГРАД» ТА П'ЄСИ
«ХЛІБНЕ ПЕРЕМИР'Я» С. ЖАДАНА

Роботу присвячено визначенню функцій ненормативної лексики в прозових текстах С. Жадана на прикладі конкретних комунікативних ситуацій. Також було запропоновано поділ функцій на дві групи – загальні та специфічні. Дослідження дало можливість простежити динаміку використання субстандартних слів і зміну їхніх функцій, що зумовлено особливостями творів.

Ключові слова: функції лексем, ненормативна лексика, комунікативна ситуація.

The work is devoted to the determination of the functions of profanity in the prose texts of S. Zhadan on the example of specific communicative situations. It was also proposed to divide functions into two groups – general and specific. The research made it possible to trace the dynamics of the use of substandard words and changes in their functions, due to the peculiarities of the texts.

Key words: *lexeme functions, profanity, communicative situation.*

Ненормативні лексеми, як і літературні, мають свої функції. Їхню кількість науковці визначають по-різному. Українська дослідниця Л. Клепуц [5] виокремлює 10 позицій: емансипація мови, мовно-стилістичне розкріпачення, протиставлення висо-

кій культурі, натуралістична, стилетворча, експресивна, ігрова, наративна, естетична та карнавалізація дійсності. Про окремі з них говорили також А. Білас [1], І. Васютенко [2], Т. Крупеньова [6], С. Локайчук [7]. Наявність тих чи тих функцій залежить від контексту, і вони будуть варіюватися, залежно від комунікативної ситуації. А тому важливо визначати ці функції на прикладі конкретних творів. Поки що ми не натрапляємо на дослідження, які були б присвячені функціям ненормативних одиниць у текстах С. Жадана.

Метою роботи є визначення функції субстандартної лексики у романі «Ворошиловград» та п'єсі «Хлібне перемир'я» С. Жадана.

С. Жадан у своїх творах змальовує реальну дійсність, тому намагається якомога точніше передати живе розмовне мовлення. Отож для всіх лексем буде характерна натуралістична функція. Можемо простежити номінативну функцію, що полягає в називанні певного об'єкта. Наступною за частотою вираження функцією є експресивна. За допомогою ненормативної лексики людина висловлює свої емоції та ставлення до когось або чогось. Окрім того, ненормативну лексику часто використовують для образи співрозмовника або того, про кого говорять, завдання психологічної шкоди. У «Ворошиловграді» можна простежити іронічну, провокативну та функцію самопідбаворення. У «Хлібному перемир'ї» їх немає, натомість окремі лексеми слугують для «пом'якшення» мови.

Зазначені вище функції пропонуємо окреслити як загальні, тобто ті, які можуть бути виявлені і в інших текстах. Проте, окрім них, є також спеціальні функції, що характерні для конкретної лексеми в одному конкретному творі. Ці спеціальні функції виявляємо у словах, які найчастіше трапляються в тексті. Автори не використовують ненормативну лексику бездумно; кожне слово слугує для певної мети, а тому частий повтор лексичної одиниці свідчить про те, що письменник надає їй особливого значення.

У «Ворошиловграді» однією із специфічних лексем є хуй. Їй властиві такі загальні функції, як словесна агресія та залякування. Специфічною функцією у романі насамперед є символічна: цим словом позначають статевий орган, який для чоловічої спільноти твору є уособленням маскулінності. Тому для героїв хуй є сакральним об'єктом. Також йому властива функція ідентифікації, що пов'язано із гендерними особливостями. Ця лексема допомагає відмежувати чоловіків від жінок. Іншим словом, яке також часто трапляється, є *дружище*. У творі С. Жадана мотив дружби яскраво виражений. Головною ідеєю твору є визначення, до якої спільноти належить Герман. І саме лексема *дружище* вказує на те, хто є для нього справжніми друзями. Тому тут також можемо говорити про функцію ідентифікації.

Під час аналізу «Хлібного перемир'я» ми помітили, що найчастіше вжито ненормативні слова *шо, да, рішати, понімати, помнити, чорт*. *Шо й да* — це одиниці, які покликані на мовному рівні відобразити душевну невизначеність та відсутність національної ідентичності в героїв. Отож стверджуємо, що їхньою основною функцією в цьому контексті є втілення внутрішнього світу персонажів. За інших умов слово *понімати* в літературі зазвичай виконує натуралістичну та номінативну функцію, проте особливістю цього твору є його іронічність. На ньому інколи повністю побудовані діалоги: «**Толік**. Ну я поняв. **Антон**. Не хочу говорити, ну ти поняв. **Толік**. Ну поняв, поняв» [4, с. 25]. Іронія полягає в тому, що насправді герої не розуміють одне одного, бо навіть не можуть почути. Їхні питання нерідко залишаються без відповіді, персонажі наче говорять самі із собою. Саме тому розуміння між ними не може бути. Так само іронічним є слово *рішати*. Персонажі, які не наважилися вчасно зробити вибір та прирекли себе на загибель, постійно говорять, що вони все *порішають*. Окремо варто зацентувати увагу на слові *помнити*. Персонажі твору — люди із глибокою психологічною травмою. Опинившись на війні, вони не можуть прийняти та

усвідомити ці події, вони мають пам'ять про минуле, яке вже не вдасться повернути та яке ніколи не буде таким, як колись. Основана функція вживання суржикізму *помнити* є увиразнення головної ідеї твору. Із лайливих слів у творі часто фігурують лексема *чорт* та похідні від неї. Можемо визначити її функцію в цьому контексті як протест проти всього божественного, адже С. Жадан показує спільноту, яка залишилися напризволяще: **«Тьотя Шура.** В церкву тобі ходити треба, Коля. **Коля.** Я, тьотя Шур, вашу чортову церкву відремонтував. Десятину, можна сказати, віддав служителям культу. І шо, де тепер батюшка наш?» [4, с. 86].

Узагальнюючи сказане, варто зазначити, що функції ненормативної лексики в романі та п'єсі різняться. Такі загальні функції, як натуралістична, номінативна, експресивна, словесна агресія є спільними. Проте у «Ворошиловграді» до них додається самопідбадьорувальна, іронічна та провокативна. У «Хлібному перемир'ї» їх не простежуємо, натомість деякі слова вжито з метою пом'якшити мову. Коли говорити про спеціальні функції, то у творах вони не збігаються. У романі було виявлено лише символічну та ідентифікаційну, тоді як у п'єсі ця кількість більша – відображення внутрішнього світу, іронія, висвітлення головної ідеї та протест. Отже, у пізнішому тексті С. Жадан значно поглибив своє розуміння функцій субстандартних одиниць. Автор надав лексемам специфічні особливості, які дозволяють по-новому поглянути на них та проінтерпретувати текст.

Список використаних джерел

1. Білас А. Знижені розмовні одиниці в авторській мові роману Б. Віана «Червона трава»: перекладознавчий аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2013. № 17. С. 188–193.
2. Васютенко І. О. Емоційно-експресивна лексика як засіб увиразнення в індивідуальній мовній картині Миколи Бажана. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2011. № 58. С. 92–95.

3. Жадан С. Ворошиловград, Харків, 2015. 320 с.
4. Жадан С. Хлібне перемир'я. Чернівці, 2020. 128 с.
5. Клепуц Л. Функціональна парадигма ненормативної лексики в постмодерній літературі. *Studia Methodologica*. 2009. № 29. С. 107–112.
6. Крупеньова Т. І. Суржик у романі Михайла Бриниха «Шахмати для дидиблів». *Мова*. 2016. № 26. С. 12–15.
7. Локайчук С. Склад і функції розмовної лексики в романі Н. Гумєнюк «Вересові меди». *Лінгвостилістичні студії*. 2020. № 12. С. 107–116.